

MORALKA I METAFIZIKA

J. Leclercq

SUMMARIUM: Varia mala hodiernum statum theologiae moralis premunt. Inter haec merito numeratur nocua illa eiusdem a metaphysica separatio. Huic vulneri remedia afferenda sunt. Concretum ac mirabile exemplum habes in S. Thoma. Hic namque, quamvis philosophiam a theologia apprime distinguat, minime tamen separat. In SUMMA enim philosophicae speculationes cum theologiac notionibus amice iunguntur. Bonitas entis fit bonitas moralis in ipsa actione bona seu virtuosa. Theologia moralis sine notione metaphysica boni solido fundamento caret. Ita, nefas est distinguere moralem praeceptorum et moralem consiliorum, cum ad perfectionem tendere commune omnium officium existat. Bonum convertitur cum perfecto, et perfectio est quaedam entis expansio, plenitudo. Doctrina de imperfectionibus huic conceptui non satisfacit. Obligationi derogare est defectus, peccatum. Ex radicatione boni in ente idea boni realis et obiectivi sponte exurgit. Moralis obiectiva est regula humanorum actuum, nec moralis subiectiva (moralis responsabilitatis, meriti) aliud officium habet nisi tendere ad hoc ut moralis obiectiva in praxim deducatur.

Poslije renesanse događaju se mnoge promjene i nepravilike na području moralke. U katoličkoj Crkvi i izvan nje. Ovdje se radi, očito je, o poučavanju moralke. U životu — kako prije tako i danas — ima heroja, ali ima i nitkova. Slično i u Crkvi: ima duša koje idu za Kristom i čeznu za tim da žive s njim u zajednici života, ali ima duša koje se protiv prihvaćanja kršćanskih vrednota. Ponekad se čuje da teorija je poučavanje nemaju mnogo važnosti za praksu. Ipak, ispravna metoda poučavanja može imati u životu vrlo značajnih odjeka.

Među razne nepravilike u kojima se nalazi suvremena moralka ubrajamo: odvajanje moralke od metafizike. O tom odvajanju raspravljamo u ovom članku. Nadasve želimo istaknuti kako se to odvajanje obistinjuje u katoličkoj Crkvi. Njezini smo članovi. U njoj radimo. Osvrnut ćemo se, razumljivo, i na ono što se događa izvan katoličke Crkve. Ona nije neko zasebno, zatvoreno područje, kao da se ona može izolirati od svakog utjecaja izvana. I ona doživljuje utjecaj raznih strujanja stoljeća u kojemu živi.

KAKO POSTUPA SV. TOMA?

Potrebno je ispravno postaviti moralni problem. Zato je najprikladnije uočiti kako postupa sv. Toma. On je otac katoličke misli. Bez sumnje poslije njegove smrti pojavila su se pitanja što se nijesu pojavljivala za njegova života. Ipak treba početi od njega, jer poslije njegove smrti nitko nije izgradio naučnu teološku sintezu koja bi se mogla usporediti s njegovom.

Prema nauci sv. Tome i svih starih auktora moralka se oslanja na metafiziku. Od nje se, doista, razlikuje, ali o njoj, svakako, ovisi.

Spominjemo riječ »metafizika«. Možda bi bilo bolje reći »opća filozofija«. Povrh toga, treba imati na umu da je sv. Toma teolog. On raspravlja o filozofskim pitanjima s teološkog gledišta. Ne niječe se time da razlika između teologije i filozofije mora ostati netaknuta. Može se reći da je sv. Toma bio prvi koji je razradio ovu razliku. Konkretno pak

govoreći, tj. na djelu, sv. Toma slijedi običaj svoga vremena te raspravlja o filozofskim pitanjima zajedno s teološkima.

Poznato je da glavno djelo njegove zrele dobi nosi naslov TEOLOŠKA SUMA. Potcrtajno TEOLOŠKA. A u tom djelu nalazi se najveći broj tekstova na koje se pozivaju pisci o filozofskim pitanjima po nauci sv. Tome. Tu se filozofija i teologija nalaze zajedno. Moderni uzimaju zasebno filozofske tekstove iz TEOLOŠKE SUME, pa bi čitalac mogao dobiti dojam da je ta TEOLOŠKA SUMA djelo filozofske naravi. Poznavao sam neke studente koji o tome nijesu ništa znali, a naslov »teološka« bio im je vrlo tajnovit.

Promotrimo moralku u toj TEOLOŠKOJ SUMI. U njoj ćemo naći izvrstan primjer, dapače, najbolje što se može naći, i on će nam očigledno pokazati kako je sv. Toma usko povezao filozofsko i teološko umovanje.

Sv. Toma počinje svoje djelo sa PRIMA PARS. To je kao opća filozofija. Ali u njoj ima i bezbroj teoloških pitanja što su s njom u vezi. Tu se iznosi: metafizika, teodiceja, kozmologija, racionalna psihologija. Konkretno: o Bogu, o presv. Trojstvu, o stvaranju, o anđelima, o razumu, volji, sposobnosti samoodređenja, o stanju iskonske svetosti, o zemaljskom raju i o drugim srodnim pitanjima. Dovoljno bi bilo ovo jednostavno nabranje da se uvidi kako su filozofija i teologija usko povezane. Pitanja opće metafizike raspravljaju se jedino zato da se protumače neki pojmovi potrebni za razumijevanje pojedinih konkretnih pitanja.

Slijedi PRIMA SECUNDAE. Ona je posvećena općoj moralci. U njoj se više ne postavlja pitanje o osnovnim istinama: o Bogu, svijetu ili čovjeku. To se pretpostavlja. Zna se koja je čovjekova zadnja svrha i prije nego se započne raspravljanje o moralci. Može se naprosto reći da je moralka znanost koja precizira **na koji način** čovjek svojim hotičnim djelovanjem traži ono što je za njega doista dobro. A to dobro, kako se iznosi u PRIMA PARS, jest bitak koliko je svrha. Što to znači? Znači da čovjek dok traži što je za njega doista dobro — traži ujedno svoju svrhu. Ulazeći u moralku, zna se koje je to zbiljsko dobro, koja je to čovjekova svrha.

METAFIZIKA PUNINE BITKA

U tomističkom poimanju izraz »bonum« predstavlja bistvenu vrijednost, puninu ili savršenstvo. Svako biće, svaki bitak uključuje neku vrijednost, neko savršenstvo, puninu određenog bivstva. Time izričemo istinu da je bivstvena vrijednost bitka njegova transcendentalna vlastitost. Nauka o transcendentalnim vlastitomstima bitka spada u najsolidnije točke tomističke filozofije. I one ostaju i dalje njene najsolidnije točke.

Što su to transcendentalne vlastitosti bitka? One što se pridijevaju svim bićima, ma kakva ona bila. One su općenite kao i sam bitak. Svaka od njih zahvaća jednu stranu bitka. Nju može shvatiti duh, razum. Dvije nas vlastitosti bitka ovdje zanimaju: istinitost (verum metaphysicum) i dobrotnost (bonum metaphysicum). Svako biće nosi u sebi neku istinitost — stoga je i spoznatljivo, ali, u isto vrijeme, svako biće predstavlja dobrotnost ili vrijednosni sadržaj, zbog kojega ono može postati svrhom.

Samo čovječji duh, čovječji razum može shvatiti ono što je dobrotno ili vrijednosno kao i ono što je istinito ili što je moguće upoznati i shvatiti. Nerazumno živo biće ne shvaća što je dobrotno ili dobro. Za svako biće je dobro da bude ono što jest, što mora biti, da bude ONO, a biti ONO znači naprosto realizirati ono što njegova narav može realizirati.

Da, i sve ono što njegova narav može realizirati. Tada je to biće potpuno, savršeno. Savršenstvo se sastoji u tome da svako biće bude vrijednosno, dobrotno, potpuno dobrotno. Ako nije savršeno, znači da mu nedostaje nešto što se traži za njegovu unutarnju, sadržajnu vrijednost. Kako ćemo nazvati to što mu nedostaje? Zlo, ili jasnije rečeno: manjak dobrotnosti (vrijednosti, bivstvene sadržajnosti).

Sv. Toma to izriče, savršenim metafizičkim mirom, ovako: »Savršenstvo predstavlja za svako biće njegovu dobrotnost«, tj. puninu bivstvenosti, ili ovako: »Svrha svakog bića jest njegovo savršenstvo«. Kao da ni ne sumnja kako izriče neki paradoks. Zar svijet nije prepun onih koji sebe smatraju dobrima, a nipošto ne žele biti savršeni!

Dobrotnost (bivstvena vrijednost, sadržajnost) se poistovetuje sa savršenošću. Iz ovoga slijedi: ne biti savršen znači nositi u sebi neko zlo (manjak onoga što bi morao imati). Nesavršen čovjek predstavlja mješavinu dobrote i zloće.

Rekli smo da je svako biće u sebi dobrotno, metafizički dobro, jer ta dobrotnost ne znači drugo do li bivstvovanje. Dobrim nazvat ćemo onoga koji **jest** ono što jest, a svako biće je ono što jest, prema tome svako biće u sebi predstavlja neku dobrotnost, neku vrijednost. Bez sumnje ovo je doista optimistička filozofija!

S druge strane, govori poslovice: »Savršenstvo se ne nalazi na ovom svijetu«. Prema tome, uvijek se i u svakom biću nalazi pokoji element zla ili manjka.

Što je zlo? Zlo ili manjak ne nalazi se u biću kakvo je ono u sebi jer svako biće u sebi je metafizički dobro. Zlo ili manjak predstavlja drugotni aspekt bića. Po klasičnom načinu izražavanja reći ćemo npr da ono što je korisno postaje zlo. Zlo bi bilo ako bi u sastavljenom biću pojedini dijelovi išli za svojom korišću, a moraju nastojati oko dobra cjeline. Isto tako: zlo bi bilo kada bi pojedinci u nekoj zajednici išli za osobnom korišću, a pozvani su da se brinu za dobro zajednice.

Klasičan primjer imamo u raku što izjeda neki organ u tijelu. Rak se smatra zlom, jer se prosuđuje s gledišta organa koji on izjeda. Ako pak promatramo rak u njegovoj naravi, pridijevamo mu vlastitost dobrotnosti ili vrijednosti, ako je dobro struktuiran, i ako dobro vrši svoju misiju raka, tj. ako djelovanjem dokazuje svoju pravu i potpunu narav raka. Mi se nekako spontano postavljamo na gledište čovjeka koga rak izjeda ali, pretpostavimo da medicini pođe za rukom izolirati kankrov mikroorganizam i upotrijebiti ga za liječenje, tada ćemo reći da su rakovi dobri.

S moralnog gledišta, zaključak se neposredno nameće. Moralna ideja za tim da čovjeka potakne da čini što je dobro (kreposno). A koja bi druga dužnost obvezivala čovjeka ako ne dužnost da čini što je dobro. Predmet moralke ne može biti taj da potiče na zlo, niti moralna dužnost može biti da se čini zlo!

Nema druge. Opstoji dobro i zlo. Između njih nema sredine. Dobrota je isto što i savršenost. Dobrota je u savršenosti, stoga je čovjek pozvan da traži savršenstvo. I ne može se naći drugi smisao njegova opstanka.

RAZDOJENOST METAFIZIKE I MORALKE

Ne znam kada je nastala ta razdvojenost. Možda je glavni razlog te razdvojenosti u činjenici da opstoje sjemenišne i crkvene škole izvan univerziteta. Diješe se područja ili struke iz praktičnih razloga, naime: da se poučavanje može metodski odvijati. Više nema profesora po uzoru sv. Tome, koji je poučavao i u svetim znanostima i u duhovnim znanostima. Danas je poseban profesor za metafiziku — poseban za moraliku, napose psihologija — napose logika. I u teologiji se uobičajila ista dioba: napose dogmatika, napose moralika, Sveto pismo itd. Ograničimo se na filozofiju; ona nam pruža dovoljno gradiva za ovaj članak.

Činjenica je da profesor metafizike predaje metafiziku, i samo on; profesor moralike se ne bavi metafizikom. Kada profesor moralike počne predavati moraliku, on mora pretpostaviti da su studenti usvojili metafiziku.

Dobrotnost ili metafizička dobrota kao transcendentalna vlastitost bitka je vrlo važan metafizički pojam. Taj pojam je usmjeren prema djelovanju. Ta vlastitost pripada bitku koliko je svrha, koliko je savršenstvo, jer se ono što je dobro i savršeno poistovetuje.

Reći da ono što je dobro ili vrijedno predstavlja svrhu za čovječje djelovanje isto je što i reći da je čovječji duh zadovoljan kada to dobro posjeduje, a da za njim čezne dok ga ne posjeduje.

Sve to metafizičara malo zanima. Predmet metafizike je, naime, spoznaja. Metafizičar je zanesen za onim što se može spoznati, za transcendentalnom vlastitošću bitka: za istinitošću. On želi spoznati; ništa više. Njegova ambicija da izradi suvisli sistem, koji će mu sve tumačiti; on se ne zanima za životne vrednote. To se najbolje vidi u kontaktu s filozofima: oni što se oduševljavaju filozofijom žele za spoznajom, zanos ih izgrađeni, odmjereni sistem. Ne misle na životne vrednote; moralika se bavi životnim vrednotama, ali njima se to pričinia bijedno zanimanje.

Na tečaju metafizike čuju se neke definicije i neke distinkcije u vezi s metafizičkom dobrotom — i ništa više. Metafizičar se ne zanima za praksu ili djelovanje.

Isto tako stoji činjenica da se moralist ne zanima za metafiziku. A pojam dobrotomosti je metafizički pojam. Moralist pretpostavlja da se o tome raspravljalo u metafizici te se ne smatra dužnim ponovno o tome govoriti. A to ga i ne zanima. Njega zanima praksa, ono što treba činiti, a ne zanimaju ga vrhovna načela bitka.

Koji je rezultat? Nitko ne proučava dobrotomost. Metafizika se ne prelijeva na praksu, praksa se ne oslanja na metafiziku. Takva moralika, moralika bez metafizike, jest moralika bez temelja. Na nju se može doslovc primijeniti što je Krist rekao o zgradi na pijesku. Takva je moralika blijeda, bez intelektualne čvrstoće. A kad govorimo o idejama bez intelektualne čvrstoće (fundiranosti), razumijevamo ideje koje nisu osnovane na zbilji. Jer zbilja (realnost) također je bitak, odnosno transcendentalna vlastitost istinitosti; istinitost, naime, nije drugo nego

ono što jest, koliko je spoznato, i nema dobrotnosti izvan istinitosti; i ono što je dobrotno je istinito; toliko je i spoznaja neko dobro ili vrednota.

Metafizički je nemoguće naći dobrotnost u zabludi, kao što je nemoguće naći zlo ili manjak bivstva u istinitosti. Sve je to izvjesno. Metafizička istina je mnogo izvjesnija negoli je istina stečena iskustvom. Ako se dogodi te se pričinja da se iskustvo ne slaže s metafizikom, znači da je značenje iskustva slabo shvaćeno.

ZA SAVRŠENSTVO

Ako su metafizički podaci istiniti — svakom se čovjeku nameće moralna dužnost da traži savršenostvo.

Međutim, u iznošenju moralke što se odvija izvan metafizike, pojavile su se neke distinkcije koje je teško izraziti shvatljivim izrazima.

Neki su počeli govoriti o moralci ZAPOVIJEDI i moralci SAVRŠENSTVA. Prva bi se odnosila na obaveze koje je svatko dužan ispunjati; druga bi se odnosila samo na savjete, koje nitko nije dužan slijediti. Ti savjeti doista predstavljaju izvršno sredstvo savršenstva. Neki ih slobodno prihvaćaju, ali nitko ih nije dužan prihvatiti.

To bi značilo da ići za savršenstvom predstavlja predmet slobodna izbora. Tko ne želi biti savršen, a ispunja propise zakona — ispunja svoju dužnost. Ništa mu ne možeš prebaciti. Ako u takvom stanju umre — otići će u nebo.

Ovo pitanje bilo je predmetom promatranja osobito u vezi sa zavjetima evanđeoskog savršenstva, koje uzimaju na sebe redovnici. Došlo se do zaključka: nitko nije dužan težiti prema savršenstvu, nitko nije dužan provoditi redovnički život. Poziv na savršenstvo je predmet slobodna izbora. Nitko nije dužan slijediti ga.

U zbilji, pak, pojam savjeta mnogo se izdiže nad pojam redovničkog života. Tko stvara neki čin u vidu savršenstva, iako taj čin ne obvezuje sve ljude, npr. čin žrtve ili ljubavi, taj slijedi poziv savjeta.

Na bazi moralnog života nalazi se dužnost za svakog čovjeka da teži prema savršenosti. Ne traži se da bude savršen — a tko je savršen? — ali se traži da **teži** prema savršenosti.

Može se reći da je prvi od svih grijeha onaj kada netko odbija da teži prema savršenosti. Može se također reći da je prva zabluda — koja se za moralni život može nazvati smrtnom — u tome da netko smatra kako moralni život ne uključuje nužno dužnost težnje prema savršenstvu, a još bi veća zabluda bila smatrati da moralni život ne počiva na težnji prema savršenstvu.

Ljudi se među sobom razlikuju. Oni ne ostvaruju savršenstvo u istim životnim prilikama. To nam tumači činjenicu da opstoje različita zvanja. Svi ljudi nijesu dužni baviti se istim poslom. Ali svaki je čovjek dužan da odabire onaj životni oblik koji će **za njega značiti put** k savršenstvu.

Dosljedno: onaj koji neće ostvariti savršenstvo nego u redovničkom životu mora postati redovnikom — i to u takvom obliku redovničkog života koji će za njega biti najefikasnije sredstvo da postane savršenim . . .

Mnogo se raspravljalo o savršenstvu koliko je vlastito pojedinim redovničkim redovima, te se ustanovila između njih neka ljestvica prema stupnju savršenstva kojemu pojedini redovi odgovaraju. Ipak, činjenica je bila očita: svatko je odabirao onu redovničku zajednicu koja mu se činila najprikladnijom da razvije svoje osobno savršenstvo. Ovo pravilo ne ograničuje se samo na redovnički život.

Ako se ženidbeni stalež nekomu pričinja kao najbolji put do savršenstva — najbolji za njega — dužan je oženiti se. Oženit će se u okolnostima vrlo različitim od onoga koji stupa u ženidbeni stalež iz osjećajnog zanosa ili iz želje da ima djece . . . Tako je moguće da netko odabere drugo zvanje, recimo i zanat, da dođe do savršenstva.

To se, uostalom, i prakticira. Kršćanska moralka je doživjela dekadenciju zbog toga što se njeno poučavanje odvojilo od metafizike. Ova rastava je uzrokom da se navedena istina o savršenstvu nije mogla uočiti na području što se smatralo da pripada moralci.

Ako netko pita: u kojoj mjeri muž treba da nastoji učiniti sretnom ženu a žena muža, slijedit će odgovor: »U najvećoj mjeri«. Čini se da je to po sebi jasno. A u kojoj mjeri roditelji moraju ispravno odgajati svoju djecu? U mjeri koja je najviše moguća. Koliko je liječnik dužan nastojati da izliječi bolesnika? Kolikogod mu je moguće. Ali svi ti odgovori govore isto: svi su dužni doprijeti do mjere savršenstva. To je posve prirodno. Ali moralisti se obično ne bave tim pitanjima.

Jasno je. U čovjeku se nalazi poprište raznih djelatnosti. Težnja prema savršenstvu u svakom životnom zanimanju mora imati pred očima i druge elemente. Liječnik nije pozvan samo da liječi bolesnike. On mora nastojati i oko svoga zdravlja; on mora počivati kad je umoran. Oženjen je ili je otac obitelji — mora se zanimati i za svoju ženu i za svoju djecu. Integralno savršenstvo nekog čovjeka ovisi o ravnoteži između raznih elemenata ili faktora toga savršenstva. U svemu tome jedno je zajedničko: svatko je dužan težiti prema savršenstvu.

Mora se izbjegavati shvaćanje savršenstva tako da bi savršenstvo značilo zatvaranje čovjeka u sama sebe. Savršenstvo se očituje u djelovanju. Savršen čovjek savršeno djeluje. Čovjek koji ne želi djelovati dokazuje da nije savršen. Onaj koji je savršen po svojoj naravi teži za tim da očituje na djelu ono što je on u sebi, i savršenstvo djela dokazuje savršenstvo djelatnosti.

Što je svaki čovjek na zemlji dužan činiti? Izgrađivati ono što jest. A savršenstvo nije drugo nego razvoj, prelijevanje ili neko »cvjetanje« bitka. Čovjek dolazi na ovu zemlju obdaren sposobnostima razne vrsti, i on ih je dužan razvijati prema njihovoj naravi. Neka nam posluži kao primjer fizička struktura, možda je nju najlakše shvatiti. Novorođenče posjeduje malo vlastitosti što će ga činiti vrijednim kao odrasloga, ali ono raste, i ono mora razvijati — u čemu mu njegovi roditelji moraju pomoći — ono što će ga učiniti fizički potpunim čovjekom. Ono to može postati. Ako ono to može postati, ono je to i dužno postati. Dužno, dakako, koliko o njemu ovisi. Nitko zaista neće željeti da postane bolestan ili rahitičan!

ZAPOVIJEDI I SAVJETI

Ako ovako zamislimo moralku, na što se svodi razlika između zapovijedi i savjeta? Nije li, ipak, ta razlika od osnovne važnosti?

Bez sumnje, ta razlika je od manje važnosti u moralci što se temelji na metafizici nego u moralci što je razdvojena od metafizike. Ipak, razlika opstoji.

Zapovijedi su obvezatne, apsolutne norme, tj. norme ili pravila što obvezuju sve ljude u svim okolnostima. Savjeti su norme što ne obvezuju sve ljude niti u svakoj okolnosti, ali oni mogu postati i obvezatni za neke pojedine osobe, jer opsluživanje tih savjeta **za njih** predstavlja sredstvo njihova razvoja. Ovdje upotrebljavam izraz »razvoj«, jer taj izraz više odgovara shvaćanju sadašnjice, ali značenje mu je isto kao i izrazu »savršenstvo« što upotrebljava sv. Toma.

Može se dogoditi da bude više savjeta koji s istog naslova služe kao sredstvo savršenstva. U tom slučaju moguće je izbor.

Možda su ove opstraktne formule za nekoga nejasne. Poslužiti ću se jednim primjerom. One će postati očite.

Zapovijed na koju se ponajčešće misli jest zapovijed spolne čistoće. Ova zapovijed svim ljudima apsolutno zabranjuje realiziranje tjelesne ljubavi izvan braka. Ona, ipak, ne naređuje pojedincu da se ženi. Ostaje sloboda izbora: ili stupiti u brak — ili se posvetiti Bogu u celibatu. Ako jedan i drugi izbor pogoduju osobnom razvoju, pojedinac može birati; ali, ako pojedinac za sebe nalazi put savršenstva samo u jednom od tih putova, on mora izabrati taj put.

U putu što izabere naći će još prigode da se odluči na slobodan izbor. Tko je odlučio posvetiti se Bogu u redovničkom životu može birati između mnoštva oblika redovničkog života, ali ne može izabrati nego jedan. Ako postane dominikanac, ne može franjevac; ako ona postane karmelićankom, ne može postati sestrom milosrdnicom . . . Tko se želi ženiti nalazi se pred sličnom mogućnošću izbora. Teoretski govoreći, svaki čovjek može uzeti za ženu svaku žensku osobu. U praksi, pak, mnoštvo okolnosti utječe na izbor, ali može se dogoditi, i događa se, da se onaj koji bira nađe sučelice mnogim hipotezama i nijedna mu se ne nameće tako da mu onemogućući slobodan izbor.

Hoćeš li oženiti ovu žensku osobu ili ući u ovaj red — to je područje savjeta. Ako to gledamo s moralnog gledišta — nitko nema prava birati nego onaj put što odgovara njemu, kao sredstvo za razvoj njegove osobe ili za njegovo savršenstvo.

Područje savjeta je, dakle, vrlo prostrano. Mnoge su nam mogućnosti rada otvorene. Mi ne možemo sve realizirati. Netom odaberemo ovu djelatnost — ne možemo onu drugu. Ako sam odabrao red sv. Franje, ne prihvaćam nijedan drugi oblik redovničkog života; ako sam odabrao ovu žensku osobu za ženu — odričem se svih ostalih.

Osim toga, savjeti su izvori obaveza. Nijesam dužan postati franjevcem, ali, ako sam doista postao franjevcem, dužan sam ispunjati obaveze što slijede iz tog izbora; slično, nijesam dužan uzeti za ženu tu žensku osobu, ali, ako sam se oženio, moram opsluživati dužnosti ženidbenog staleža. Kada sam slobodno odlučio slijediti jedan **savjet**, nadošle su **zapovijedi** kojih nije bilo prije.

Konačno, kao da nestaje razlike zapovijedi i savjeta; jer se i zapovijedi i savjeti svode na opću obavezu teženja prema savršenstvu. Ne priznati ove razlike stvara zbrku. Apsolutni karakter zapovijedi jednostavno odgovara onoj sličnosti što opstoji među ljudima: posebni pak karakter savjeta odgovara osobitositma pojedinog čovjeka.

Gore smo naveli zapovijed spolne čistoće. To je bilo lako. U većini slučajeva nije lako naći formulu primjenljivu na sve ljude, valjanu u svim slučajevima. Poteškoća je skoro nerješiva. Moralisti doista pokušavaju formulirati je, ali te su formule tako komplicirane da su, praktički govoreći, neuporabljive. Najjasniji primjer imamo u formuli koja zabranjuje lagati, a naređuje govoriti istinu. To pitanje se ne može riješiti nego na bazi opće moralke, a ova ima pred očima život i težnju prema savršenstvu.

Zaključak: moralka zapovijedi, kako se obično ona prikazuje, predstavlja minimalnu moralku, neznan broj normi, općenito apstraktnih i nesposobnih da životu pruže potrebne direktive za život. Samo metafizika orijentira život, a to je predmet moralke.

GRIJEH I NESAVRŠENOST

Vidjeli smo da je po nauci sv. Tome ono što je metafizički dobro ujedno i savršeno. U naše doba razvila se teorija o nesavršenostima koje predstavljaju neku posebnu kategoriju: nijesu grijesi, a ipak su vrijedne osude.

U nauci o nesavršenosti, kako se danas iznosi, možemo opaziti najočitiiji primjer onoga što postaje moralka kada se odvoji od metafizike. Nesavršenosti, kako se obično definiraju, predstavljaju dobar čin, ali ne onako dobar kako bi se mogao učiniti. Netko stvara takav čin svjesno, jer ne ide za tim da bude savršen. Nesavršenosti su, dakle, svjesno odbijanje vrednote savršenstva.

Ne radi se ovdje o onomu koji se osjeća nesposobnim stvoriti savršen čin. Ako je nesposoban, nije ni dužan činiti ga, tj. takav čin ne odgovara zahtjevu njegova sadašnjeg savršenstva. Istina je, svatko je dužan težiti za savršenstvom, ali ovo se ne sastoji u činima iznad naših snaga.

Teorija o nesavršenostima pravi je besmisao za one koji nešto znadu o metafizici. Prisustvujemo nekoj rehabilitaciji metafizike u teološkim krugovima. Posve je logično da su neki teolozi reagirali protiv spomenute nauke. Činjenica je da je nauka o nesavršenostima u zadnjim stoljećima bila uobičajena u raspravama o moralu, jer se u njima moralka svodila na kazuistiku, bez ikakva obzira prema metafizici.

Možda bi netko rekao da se u toj teoriji nalazi kao neki dokaz brižne ljubavi prema čovjeku. Moralisti su mnogo zabrinuti da ne bi opterećili nježne savjesti. Više izgledaju posvećeni brizi kako će upravljati skrupuloznima nego kako će revnim dušama pružiti živi podstrek prema dobru i savršenstvu. Nije li teorija o nesavršenostima nastala u redovima? Nije li to neko rješenje pitanja o tome što je redovnik **dužan** opsluživati da ne sagriješi, a što **može** činiti a da ne sagriješi? U vezi s tim mnogi redovi, kongregacije i zajednice trećeg reda, predvidjeli su postupke koji ne obvezuju »sub poena peccati«, tj. koji nijesu grijeh.

Ova formula o nesavršenostima dokaz je i neke intelektualne slabosti, jer u teologiji grijeh jednostavno označuje grešni čin. Ako si preuzeo na sebe neku obavezu, slijedi: ili si grešno odgovoran kad je ne ispuniš — ili je nijesi preuzeo. U značenju te formule govori se o prihvatanju dužnosti, o nekom angažiranju, a, s druge strane, izjavljuje se da obveznik ne prihvaća te dužnosti tako da bi se smatrao krivcem grijeha ako je ne ispuni. Kao da je grijeh nešto drugo nego čin koji ruši ono što mora biti . . .

U pretpostavci da nema grijeha ako se ne ispuni neka obaveza, bilo bi bolje reći da se obaveza i ne preuzima. Neka se proglasi da je u planu ovakav ili onakav plan života, da bi ovaj ili onaj plan života bio draži, i sl.

Uočimo drugo gledište. Ono se nalazi na neki način na drugoj skrajnjoj točki. Neke poletne duše, potaknute težnjom za moralnim savršenstvom, polažu »zavjet onoga što je savršenije«. One preuzimaju na sebe obavezu da će u slučaju da im ostaje slobodan izbor između više mogućih i ispravnih stavova uvijek odabirati ono što je savršenije. Ova je praksa povezana s idejom da se čovjek nalazi u mogućnosti slobodno odabirati čin iz serije čina nejednake vrijednosti. U zbilji, pak, moramo reći da čini sačinjavaju jednu cjelinu, između sebe su u ovisnosti, i svaki čovjek mora nastojati da provede u djelo ono savršenstvo što mu odgovara prema njegovim sposobnostima i prema okolnostima u kojima se nalazi.

Bez sumnje, oni što polažu takav zavjet očituju moralnu veledušnost. Oni, međutim, kao da zaboravljaju da je nemoguće kvantitativno odrediti neki stupanj u ljestvici savršenstva čina. Duša se često nalazi u mogućnosti da odabere razne postupke, to je istina, ali svi ti postupci ili čini vode prema savršenstvu tako da se ne može govoriti o VIŠE ili MANJE u njihovu poređaju. Ako takve osobe imaju dovoljan dar opažanja i uviđaja, one se time izlažu pogibelji da upadnu u zamke nerješive neizvjesnosti ili pak da postanu tako indiferentne da o tome ne vode računa.

I ovo se često puta dogodilo. Neke osobe rukovode sa veledušnim pa i herojskim nakanama, ali, radi manjka filozofske formacije, stvaraju želje bez ikakva značenja. Imamo primjer u povijesti onih svetaca i mistika koji izjavljuju da su u svrhu posvjedočenja čistoće svoje ljubavi spremni poći u paklene muke, da time proslave Boga. Ali, otići u pakao znači mrziti Boga; nemoguće je otići u pakao da se pokaže kako se Bog ljubi! U tim riječima krije se njihova nakana da reagiraju protiv zainteresirane ljubavi prema Bogu. Žele reći da u ljubavi prema Bogu ne žele nikako tražiti svoj vlastiti probitak, i to je što mi moramo pamtiti u vezi s tim njihovim izrazima po svojoj naravi beznačajnima.

Ako usvojimo da se pojam onoga što je dobro i onoga što je savršeno poistovetuju — dolazimo do posve različitog pojma života. Svaki čovjek dužan je težiti prema savršenstvu. Bitna pogreška je u tome da se hotice odbaci ta težnja. Zlo se protivi dobru; prema tome, zlo je ono što se protivi ovoj težnji prema savršenstvu. Ljudi su slabi, sa svih gledišta. Malo su inteligentni, malo energični. Drugim riječima: skloni su na zlo na više načina. Pitanje je psihološke analize da se dozna u kojoj su mjeri i odgovorni. Pitanje nakane je najvažniji element moralnog života, ali čitav moralni život ovisi o općoj nakani težnje prema savršenstvu.

Ako je za neke izraz »savršenstvo« neprihvatljiv — iako se nalazi kod sv. Tome — možemo reći razvoj, prelijevanje ili neko »cvjetanje« osobe. Ne znam ima li onih koji mogu shvatiti da ima doista ljudi koji hotice ne žele da se razvijaju.

Govoriti o obavezi koja ne obavezuje pod grijeh — to, izgleda, nema smisla! Ako ne želimo stvarati skrupulozna stanja, nemojmo ih sami omogućivati time da zaniječemo svaku vrijednost pothvatima proglašenima kao sredstvo za postizavanje savršenstva.

PREDNOST DOBRA ILI DUŽNOSTI

Sv. Toma obrađuje moralku u **Prima Secundae**. Prije toga je raspravljao o filozofskim pitanjima u **Prima Pars**. Među ostalim raspravama nalazi se i rasprava »de bono« — o pojmu dobra (vrednote, savršenstva, punine bivstva). Počinjući svoju moralku, on polazi od nezaustavljive tendencije svakog bića da postigne što mu odgovara kao neko njegovo »dobro«. Ova tendencija kod čovjeka prelazi u tendenciju prema »dobru u sebi«, jer čovječji razum shvaća smisao pojma »dobro u sebi«, i, shvaćajući ga, ne može a da ga ne zaželi.

Čovječja je vlastitost da želi dobro (vrendotu, savršenstvo) i svako dobro. Čovjek je biće želja. Željati svako dobro znači željeti i apsolutno dobro. To se dobro nalazi u Bogu: čovjek želi Boga a da to i ne primjećuje, i ne može a da ga ne želi.

Ali, u čovjeku se nalaze dvije vrste djela ili čina. O tome nam govori sv. Toma u prvom pitanju **Prima Secundae**. S tim pitanjem on počinje iznositi svoju moralku. Ima čina koje sv. Toma naziva »actus humani«, tj. specifično ljudski, vlastiti čovjeku: to su čini kao plodovi svijesti, razuma, a svijest i razum znaju što je svrha, dobro, i ono dobro što nazivamo metafizičko, tj. što shvaćamo kao transcendentalnu vlastitost bitka. Ima pak i druge vrste čina: onih koje čovjek čini ali bez sudjelovanja razuma. Zajednički su čovjeku i životinjama. Sv. Toma ih naziva »actus hominis«. Pravi, specifični čovječji čin jest jedino onaj prvi. I samo se njime moralka bavi.

Sv. Toma poslije toga prelazi na dugu analizu ljudskog moralnog čina. Pitanje obaveze iznosi istom u 99. raspravi. I tu o njoj govori nekako uzgredno. Sva moralka po sv. Tomi počiva na neodoljivoj potrebi za »dobrom« (za onim što je vrijedno, savršeno, sadržajno). Čovjek nam se, dakle, prikazuje kao tragalac za »dobrim«. Moralno pitanje će se postaviti prije svega tako da se zna da li ovo ili ono pojedinačno dobro stoji u skladu s apsolutnim Dobrom. Koliko je to pojedinačno dobro doista u skladu s apsolutnim Dobrom — čovjek ga može tražiti. Time se otvaraju razna psihološka pitanja.

Predmet moralke jest: činiti dobro.

Ali, poslije renesanse, nastupa era kazuistike. Ona se isključivo bavi određivanjem dobrih i zlih čina. Zle čine treba izbjegavati. Kazuistička moralka ne sastoji se u tome da vodi k dobru; ona ne nastoji razvijati tendenciju prema apsolutnom Dobru, iako se ta tendencija nalazi u pojedinačnim čovječjim činima; ona se sastoji u pozivu: vrši svoju dužnost.

Pri kraju XVIII stoljeća pojavljuje se Kant. On se smatra pozvanim provesti revoluciju u filozofiji na taj način što svu filozofiju utemeljuje

na moralci, a svu moralku na dužnosti. Ne možemo reći da je neki čovje-
đji čin moralan ako nije u skladu s dužnošću i izvršen iz osjećaja dužnosti.

Kant je, istina, bio protestant. Odbacio je svaku pozitivnu vjeru. On je, međutim, dijete svoga stoljeća. Katolička kazuistika pripremila je njegovu teoriju. On je odlučno utjecao na razvoj moralke u XIX stoljeću, još dalje: u XX stoljeću. Katolički i nekatolički moralisti nijesu se mogli oteti njegovu utjecaju. Pojam »moralka kao dužnost« dominirao je čitavim stoljećom.

Čovjek posjeduje smisao dužnosti prije nego je spoznao što je dobro. Ta ideja može odvesti na svakovrsne stramputice. Neću ih pokušavati nabrajati. Radije ću na svršetku ovog članka reći kako je sagrađena moralka u kojoj dominira pojam »dobro«. Čitaoci će uvidjeti kako moralka u kojoj ima prednost pojam dobra dopušta da se iskoriste svi elementi moralnog života.

Pojam dobra i pojam bivstva se poklapaju. Iz toga neposredno slijedi pojam objektivnog ili zbiljskog dobra. Ono što je dobro — ne ovisi o našoj volji: dobro je (ontički, metafizički) sve što opstoji. Ova objektivna moralka jest norma našeg djelovanja.

Subjektivna moralka vezana je uz pojam odgovornosti i zasluge. Ona naređuje da se čini što se može činiti tako da se objektivna moralka primijeni prema onomu što se zna i što se može. Osnovna dužnost subjektivne moralke sastoji se u tome da se pozna objektivna moralka, i, konačno, da se na nju misli.

Sva pitanja o odgovornosti postavljaju se u vezi sa subjektivnom moralkom. Psiholgija naših dana u mnogočemu precizira znanje prošlih stoljeća. Načela ostaju ista: prvi predmet subjektivne moralke jest u tome da prizna ono što je dobro (vrijedno, sadržajno, savršeno). Moderni bi rekli: čovjek ne izmišlja ono što je dobro — on ga priznaje. Ono što je dobro, kao i ono što je istinito, ne ovisi o njemu. On ga mora prihvatiti onako kako jest.

* * *

KRATKA BIOGRAFIJA PISCA OVOG ČLANKA. Od svršetka prvog svjetskog rata pa do 1961. ime Jacquesa Leclercqa sve više dominira znatnim dijelom teoloških umova. Rodio se 3. VI 1891. u Bruxellesu. Doktor je prava i filozofije. Osim profesorske službe, osobito na katoličkoj univerzi u Louvainu, Leclercq je pokretač velikih intelektualno-socijalnih ustanova i pokreta. Osniva reviju *La Cité Chrétienne*; preuzima duhovno vodstvo katoličkih sveučilištaraca u Belgiji; osniva središte religiozne sociologije; društvo političkih i socijalnih nauka itd. Danas provodi život u samoći i sabranosti.

BIBLIOGRAFIJA. Znanstveni rad Leclercqov obuhvaća oko 30 svezaka. Navodimo glavna djela:

a) Između prvog i drugog svjetskog rata publicirao je ova djela:
Leçons de droit naturel — 5 svezaka (1927—1937)

Essais de morale catholique — 4 sveska (1931—1938)

b) Za vrijeme drugog svjetskog rata piše trilogiju u kojoj izriče svoje misli i zaključke poslije 25 godina svećeničkog života:

Dialogue de l'homme et de Dieu (1938)

Vocation du chrétien (1946)

La vie du Christ dans son Église (1944)

c) Poslije drugog svjetskog rata:

Les grandes lignes de la philosophie morale (1947)

L'enseignement de la morale chrétienne (1950)

La phil. morale de S. Thomas devant la pensée contemporaine (1955)

Saisir la vie à pleines mains (1961)

Introduction à la sociologie (1948)

Du droit naturel à la sociologie (1960)

Nous autres civilisations (1963).